

RECENSIONS *

Dom J. FROGER : *La critique des textes et son automatiséion*. Préface de R. MARICHAL. Présentation de R. FAURE. Paris, Deiot, 1968. 280 pàgs. («Ynitiation aux nouveautés de la Science», 7).

La crítica de textos, operació rigorosament lògica en teoria, presenta en la pràctica un seguit de dificultats a causa d'agrupaments anòmals que resulten de la comparació de manuscrits. Dom Froger, en el seu llibre, fa una exposició clara dels sistemes usats fins ara en aquesta ciència, exposa el seu sistema, o sigui les modificacions que ell introdueix als mètodes dels altres, i explica finalment les possibilitats de l'actual electrònica per a ajudar el filòleg en la llarga i feixuga tasca de collació i comparació de manuscrits. Aquesta darrera part de l'obra de Froger és gairebé del tot nova, car, fins el moment actual, els editors de textos encara no han acudit a les màquines automàtiques en les nombroses operacions que obliga a fer una classificació de manuscrits.

En els tres primers capítols l'autor ens dona un tractat de crítica textual, en el qual exposa amb claretat què és l'original, com es propaga a través de les còpies, els mitjans crítics de què disposem per a restaurar l'original o un *avantpassat* (*l'ancêtre*, que pot derivar simplement d'un arquetipus) dels manuscrits o d'algun grup de manuscrits conservats, i la història dels sistemes i teories emprats fins ara. Després d'aquesta part introductòria, Froger explica el seu mètode d'editar textos (cap. IV), que té com a notes distintives la comparació de manuscrits, prenent-ne un com a base —el manuscrit de referència— ; l'anotació de variants —no de faltes— que diferencien uns manuscrits dels altres ; la representació en gràfics del nombre de coincidències de cada manuscrit amb el de referència, acabada la qual operació hom ja pot distingir les variants individuals de les que són pròpies de grups més o menys extensos de manuscrits. Això permet de fer agrupaments, segons principis de lògica formal, però no permet de fer encara l'arbre genealògic dels manuscrits, que ha de revelar-nos quin o quins manuscrits o grups han d'anar a dalt per tal com són o representen o estan pròxims a l'original, i quins han d'anar a baix pel fet d'estar-ne més o menys lluny. La direcció de les línies de l'arbre hem d'establir-la d'acord amb fets de crítica interna, entre els quals tenen particular interès les faltes comunes. Aquestes ens descobriran anomalies i corrupcions que s'han produït en la transmissió del text. Els manuscrits nets d'aquestes taques representaran l'original, i l'acumulació de faltes noves en grups cada cop més reduïts de manuscrits indicarà el progressiu allunyament de l'original. Froger enumera les combinacions possibles de manuscrits i les anomalies que poden presentar-se servint-se de nombrosos gràfics que aclareixen molt la seva exposició, bé que a primer cop d'ull donin al llibre una aparença de tractat matemàtic.

* Vegeu ER, XIV (1969), 251, n.

Després d'aquesta exposició teòrica del mètode d'editar textos, que conté punts de vista personals, Froger redacta un extens capítol (iv) per demostrar l'analogia del mètode que hom segueix en la crítica textual amb la teoria dels conjunts, de la matemàtica moderna. Aquest capítol guarda un evident paral·lisme amb el precedent (iii), en el qual Froger ha explicat el mètode de la crítica textual. Ara repeteix aquesta exposició, però substituint la nomenclatura habitual dels filòlegs per la que els matemàtics apliquen a la teoria dels conjunts. Aquest capítol també va acompanyat d'un bon nombre de gràfics que el fan entenedor. No estic segur d'haver assimilat prou bé l'exposició de Froger, però haig de declarar que la lectura d'aquest capítol m'ha resultat força atractiva. Referint-s'hi, el prologuista diu amb una punta d'ironia (pàg. vii): «Le philologue sera peut-être surpris de rencontrer ici un exposé de la théorie des ensembles, heureusement surpris d'ailleurs, je le suppose, car si les professeurs de nos Facultés des Lettres l'ignorent, leurs petits enfants l'apprennent; les grands-pères ne seront donc pas fâchés d'avoir l'occasion de s'y initier; ils auront, ce faisant, probablement l'impression de lire une seconde fois dans un vocabulaire différent, hérissé de symboles qu'ils auront peut-être quelque peine à retenir, la théorie de la critique textuelle».

Aquest capítol és introductori del cinquè i darrer, sobre l'automatització en la crítica de textos, car la utilització d'aquesta nomenclatura matemàtica servirà de clau per a la programació dels computadors amb què hom haurà d'ajudar-se en les llargues i enutjoses operacions que de vegades imposa l'establiment d'un text crític.

No entrarem en l'anàlisi de detall del llibre de Froger. Si ho fèiem, aquesta nota s'allargaria molt, i, a més, penso que no serviria de res. Tots els experiments de Froger han estat fets damunt un breu text que ell mateix ha fabricat. Les variants que contenen les còpies d'aquest text també són de fabricació pròpia. Fent-ho així, l'exposició ha estat més clara, però les dificultats que poden sorgir en l'establiment d'un text de debò no s'han presentat perquè tot era previst. En un indret (pàg. 44) l'autor diu que «les objections de Joseph Bédier reposent sur une série de méprises» i que aquestes objeccions «n'atteignaient pas à la méthode des fautes communes, mais au contraire à une façon incorrecte de l'appliquer». Fos com fos, àdhuc admetent que les edicions criticades per Bédier no fossin més que una caricatura del mètode de les faltes comunes, el fet és que Bédier s'adonà del convencionalisme i de la poca garantia d'encert de moltes edicions preparades per homes prestigiosos que aplicaren sense —o amb escassa— crítica les regles d'un joc que estava molt lluny de donar resultats segurs. Aplicat damunt de textos reals, hom podria veure els resultats obtinguts amb la recta aplicació del mètode de Froger.

Hi ha un fet cert, però: les crítiques anteriors no han estat negligides. Froger imposa límits al seu mètode. «On voit tout de suite la limite essentielle des ressources qu'offre le stemme: il permet de reconstituer l'ancêtre suprême, et ne peut aller au-delà. C'est dans ce rôle relativement restreint que nous devons envisager les services à lui demander» (pàg. 122). Froger, i això inspira confiança, no creu en la universalitat de la crítica textual o del mètode d'editar textos. En uns casos la seva aplicació serà eficaç; en d'altres, no. Quan és impossible d'establir un arbre genealògic, hom pot recórrer a la conjectura, però si aquesta és inoperant, val més de renunciar a establir un text crític i accontentar-se amb la reproducció pura i simple d'un manuscrit. «Mieux vaut abandonner sans scrupule la méthode historique lorsqu'il est avéré qu'elle n'est pas de mise» (pàg. 136).

La mateixa prudència trobem en el que pertoca a l'automatització de la

crítica textual. Les màquines electròniques ordenen i informen, però no jutgen, i l'edició crítica de textos és una operació, com ja indica el seu nom, eminentment crítica, i, per tant, un acte de judici. La màquina pot registrar un aparat de variants i ordenar-les per freqüències, però no ens pot informar de quines són les bones i quines les dolentes, tràmit essencial i previ per a establir un *stemma codicum*. Una altra dificultat: la màquina avui per avui no pot llegir textos, i si han de llegir-los els programadors per ordenar els programes de la màquina, aquells no poden fer-ho en els mateixos manuscrits sinó en transcripcions clares, dactilografiades, i de vegades amb l'ortografia alterada per tal d'evitar complicacions que estan per damunt de les possibilitats de la màquina. «Il est à craindre», diu Froger, «que la lecture automatique des manuscrits reste une chimère, sinon à jamais, du moins fort longtemps» (pàg. 227). Hom no pot esperar, doncs, que la màquina tota sola executi totes les operacions que la crítica textual exigeix. Avui per avui l'automatisme total és impossible en aquest camp i el màxim que hom pot exigir és l'automatització d'allò que hom fa mecànicament: llistes, comptatges, transcripcions, confecció i classificació de fitxes, «et de façon générale, tous les travaux longs et fastidieux que le philologue, s'il en a les moyens, fait exécuter par une secrétaire» (pàg. 218).

De moment, doncs, no és previsible que les màquines electròniques siguin utilitzades en l'edició d'obres conservades en escàs nombre de manuscrits, que és el cas de moltes obres de les literatures en llengua vulgar i de la major part d'obres de les literatures catalana i castellana. El camp més a propòsit per a servir-se d'aquests instruments és el de la filosofia antiga i la literatura religiosa i llatina de l'Edat Mitjana. Froger ens parla de l'edició crítica del *Gradual* romà fet a pels monjos de Solesmes, a base de quatre-cents manuscrits. Això els obligà a fer setanta-nou mil vuit-centes comparacions. El treball els ocupà un any a raó de tres o quatre hores per dia. Aquest treball, purament material i feixuc, la màquina l'hauria fet en pocs dies.

Un fet característic de l'obra de Froger, sense precedents en la bibliografia anterior, és que no solament s'adreça a filòlegs o a aprendents de filòleg, sinó també a matemàtics i a tècnics, que potser en data no massa llunyana participaran en les complicades operacions de l'edició de textos. Això demostra que la tècnica, en el nostre temps, aproxima activitats que fins ara han viscut desconeixent-se totalment les unes a les altres. Ara hem vist com la crítica textual té analogies amb la teoria dels conjunts i aquesta té relació molt estreta amb l'àlgebra creada per Boole el 1854, la qual se situa en el corrent del càlcul lògic, que substitueix la nomenclatura de la lògica formal per símbols matemàtics. Froger esmenta alguns precursors d'aquest mètode, i entre altres «le Catalan Ramon Lull (que l'on francise en Raymond Lulle)» (pàg. 213). És possible que el dia que hom utilitzi la màquina electrònica per a la crítica de textos, el llenguatge habitual emprat fins ara sigui substituït pel llenguatge matemàtic.

Pere BOHIGAS

The Portuguese book of Joseph of Arimathea. Paleographical edition with Introduction, Linguistic study, Notes, Plates & Glossary by HENRY HARE CARTER. Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1967. 464 pàgs. («University of North Carolina: Studies in the Romance Languages and Literatures», 71).